

บทที่ 1

บทนำและวัตถุประสงค์

1.1 หลักการและเหตุผล

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2548 มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนบนพื้นที่สูงมีคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี ดำเนินงานภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาพื้นที่เฉพาะ 44 แห่ง ครอบคลุม 616 กลุ่มบ้านใน 8 จังหวัดภาคเหนือ ประชากรทั้งสิ้น 256,955 คน การพัฒนาพื้นที่สูงของ สวพส. ในระยะแรก จึงเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานที่มีความจำเป็นเร่งด่วนของชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ให้กับเกษตรกร รวมทั้งเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงบริการภาครัฐและเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอก แม้ว่าการดำเนินงานในทศวรรษแรก ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรแกนนำสามารถผลิตอาหารที่เพียงพอสำหรับครัวเรือนและมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่เกษตรกรบนพื้นที่สูงซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ยังขาดสิทธิและโอกาสในการพัฒนาหลายด้าน ดังจะเห็นได้จากแผนแม่บทการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย (พ.ศ.2558-2560) ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้รายงานสถานการณ์และความเสี่ยงในการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ว่า ประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ยังมีสภาพยากจนในการกระจายรายได้ ซึ่งส่วนใหญ่ทำการเกษตรแบบดั้งเดิมอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก แต่ขาดภูมิคุ้มกันในอาชีพเกษตรกรรม โดยมีปัญหาและข้อจำกัดเรื่องที่ดินทำกิน ทรัพยากรดินเสื่อมโทรม และขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ตลอดจนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เกิดภัยพิบัติบ่อยครั้งจนส่งผลกระทบต่อพื้นที่การเกษตร รวมทั้งการเปลี่ยนสภาพสังคมสู่ความทันสมัยมากขึ้น

การพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับภูมิสังคมบนพื้นที่สูงควบคู่กับการพัฒนาคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับป่าต้นน้ำลำธารและเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญในประเทศ การดำรงอยู่ของชุมชนเหล่านี้ย่อมเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพของชุมชนบนพื้นที่สูง สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นผ่านกระบวนการคิด ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม และพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปจนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อตระหนักรู้และปรับตัวในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงไปของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้เทคโนโลยีวิทยาการสมัยใหม่และการบังคับใช้กฎหมายที่สนับสนุนให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบมีส่วนร่วม ดังจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.2562 ที่รัฐบาลประกาศให้นำมาใช้เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการอนุรักษ์ ปันฟู จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในรูปแบบของป่าชุมชน โดยชุมชนสามารถจัดการและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ นอกจากนี้สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมพัฒนาชุมชน (2559) ชี้ให้เห็นสถานการณ์ความรู้ที่มีอยู่ในสังคมไทยว่า ความรู้มีอยู่มากมายในตำราและในห้องสมุดแต่กลับนำมาใช้ประโยชน์ได้น้อย เนื่องจากตำราเหล่านั้น

อาจจะไม่เอื้อต่อการนำไปปฏิบัติให้เกิดผลเชิงรูปธรรม หรืออีกด้านหนึ่งความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่เป็นคนเก่ง คนมีประสบการณ์มีความเชี่ยวชาญ กลับไม่มีโอกาสในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลอื่นได้

ดังนั้นเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้แบบมีส่วนร่วมที่คนอยู่ร่วมกับป่าและดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืนได้ อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อผู้ใช้ประโยชน์ร่วมกันที่อยู่ กลางน้ำและปลายน้ำ จึงควรมีการศึกษากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ป่าจ้ายและเงื่อนไข ความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ในโครงการพัฒนา พื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ด้วยการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ ในการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อกำหนดกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ สวพส. ที่สอดคล้องกับภูมิสังคม บนพื้นที่สูง ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์และพึ่งพาตนเองได้ตามหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นการยกระดับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติแบบมีส่วนร่วม

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง
- 1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1.3.1 การสำรวจ สืบค้น และรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง จำนวน 5 ชาติพันธุ์
- 1.3.2 การศึกษาสถานะ (Status) ความสอดคล้องในสถานการณ์ปัจจุบัน และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์ จำนวน 5 ชาติพันธุ์
- 1.3.3 การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง จำนวน 5 ชาติพันธุ์